

Molnár Mária – Szabó Veronika

Beszámoló a 3. Találkozások az anyanyelvi nevelésben című konferenciáról**Az ideai konferenciáról**

2016. június 27–28-án rendezte meg a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Tanszéke a *Találkozások az anyanyelvi nevelésben* című konferenciasorozat harmadik konferenciáját *Szabályok és/vagy kivételek* alcímmel. Az előző két alkalomhoz hasonlóan az anyanyelvi nevelés számos képviselője találkozott a Szépe György tanár úr emlékének is szentelt rendezvényen, amelynek keretében egy plenáris és 37 szekció-előadást hallhatott a közönség.

Idén szeretnénk volna az elméletet és a gyakorlatot, a felső- és a közoktatást még közelebb hozni egymáshoz, ezért nem akkreditált pedagógus-továbbképzésként is meghirdettük a konferenciát. A részt vevő pedagógusok szakmai feltöltődésként élték meg a lehetőséget, pozitív visszajelzéseik meggyőztek minket arról, hogy van igény az ilyen típusú találkozásokra. Szeretnénk tehát továbbvinni ezt a gyakorlatot; következő konferenciánkra is várjuk a pedagógus kollégák jelentkezését.

Az első nap eseményei

Medve Anna egyetemi docens megnyitó beszéde után Kálmán László, az MTA Nyelvtudományi Intézetének és az Elméleti Nyelvészet Tanszékének munkatársa tartotta a plenáris előadást, amely a *Szabályok és szabályszerűségek* címet viselte. Az előadó a bevezetésben megkülönböztette az előírás-jellegű szabályokat a megfigyelhető, visszatérő, mintázatszerű szabályszerűségektől. Eszerint szabály például a szótagolás, az iskolában mássalhangzótörvényekként ismert jelenségek esetében pedig valójában szabályszerűségekről van szó. Kálmán László nyelvtankönyvi példákkal szemléltette, hogy a szabályok megfogalmazása az iskolában sokszor pontatlan és hiányos, és óva intett attól, hogy néhány jól körülírható (főként helyesírási) szabály miatt szabályrendszereket tanítsunk. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a magánhangzótörvényekkel kapcsolatban nem lehet szabályról beszélni, csak osztályozásról, amely ráadásul pontatlanul fedi a nyelvi valóságot (hiszen a vegyes hangrendűnek nevezett hangsorok különféleképpen viselkednek). Az előadás második részében a kötőmód-felszólító mód fonológiai szabályszerűségeit mutatta be (1. ábra), hangsúlyozva, hogy hibás dolog volna ezt a komplex szabályt a gyerekekkel megtaníttatni. Helyette a problémacentrikus megközelítést, a közös felfedezést javasolta – leginkább a 8. évfolyamtól kezdődően.

Felfedezhető szabályszerűségek a kötő-felszólító mód tövében	
o	A kötő-felszólító mód töve mindig hosszú mássalhangzóra vagy egynél több mássalhangzóra végződik (-CC), kivéve két esetet (<i>főj</i> stb., már amennyire, és <i>tegy-</i> stb.).
o	-C[j] végű az alak, ha a tö C-re végződik, és az nem palatális, szibiláns vagy koronális.
o	A palatális és szibiláns C-re végződő tövek esetében a kötő-felszólító módú alak végén ugyanaz a mássalhangzó áll (magánhangzó után hosszú alakban).
o	A koronális C-re (de nem [t]-re) végződő tövek esetében a tövégi mássalhangzó palatális változatra végződik a kötő-felszólító módú alak (magánhangzó után hosszú alakban).
o	-[t] végű tövek: rövid magánhangzó után a -[t] helyett -[ss]; -[szt] helyett -[ssz]; egyébként pedig -[t] helyett -[cs] (magánhangzó után természetesen hosszú), kivéve: <i>lát ~ láss, bocsát ~ bocsáss</i> .
o	Egyedülálló, kivételes: <i>hisz ~ higgy-; jön ~ jöjj-</i> .

1. ábra*A plenáris előadás egyik diája*

Az előadás után plenáris előadónk vehette át a Szépe-émlékéremet, amelyet egykori tanszékvezetőnk emlékére alapítottunk (2. ábra). Kálmán László a *Szövegértés-szövegalkotás* programcsomagok vezető fejlesztőjeként hozzájárult az anyanyelvi nevelés tartalmának és módszertanának a megújításához. A tananyagok megfelelnek annak az elvnek, amelyet Szépe György több írásában is megfogalmazott, miszerint a korszerű általános nyelvészet adhatja a legmegfelelőbb keretet az anyanyelvi nevelés számára. Kálmán László emellett tudományos ismeretterjesztő tevékenységével is nyelvi nevelést végez, számtalan tévhitet és babonát oszlatva el a *Nyelv és Tudomány* portálon megjelent cikkeiben vagy a *Szósztátyár* című rádióműsorban.

2. ábra

Kálmán László kapta idén a Szépe-émlékéremet

Az ebédszünet után szekció-előadásokkal folytatódott a konferencia. A továbbiakban néhány előadás összefoglalója következik a teljesség igénye nélkül. A többi előadás tartalmáról az absztraktfüzetből tájékozódhatnak az érdeklődők. Az absztraktfüzet, valamint a konferencia programja is letölthető a konferencia honlapjáról (1).

Az első szekcióban többek között a következő kérdésekre kaptak választ a hallgatók: miért nem helyénvaló a pleonazmus és a tautológia negatív megítélése az iskolai oktatásban; milyen nyelvészeti célú vizsgálódásokra használható fel a blogok elemzése; milyen tanítási lehetőségei vannak a metaforának és a metonímiának; miért lenne szükség a *magyar nyelvtan*tárgy helyett egy *magyar nyelvtan és általános nyelvi világgép* elnevezésű iskolai tantárgyra.

Schirm Anita impulzív előadásában arról beszélt, hogy a tanulók a valós nyelvhasználat ismeretében, adatainak elemzésével könnyen ráébrednek a diskurzusjelölőket főlegesen kifejezéseként, szószaporításként definiált tankönyvi szabályok viszonylagosságára. Képesek könnyen észrevenni azokat a különböző pragmatikai tartalmakat, amelyek a látszólag főlegesen kifejezések mögött meghúzódnak. Sólyom Réka a neologizmusokkal kapcsolatos kutatásai alapján egyfelől napjaink kutatási eredményeire fordította a figyelmet: a metafora és a metonímia nem egyszerűen csak díszítőelemek (ahogy az mind a mai napig így szerepel az általános és a középiskolai tananyagban), hanem kognitív funkcióval bíró, megértést szervező elemek; másfelől példákat mutatott be a metaforikus és a metonimikus jelentésviszonyokra. A pécsi Nyelvtudományi Tanszék vezetője, egyben a szekció elnöke, Alberti Gábor a magyar nyelv tantárgy átnevezésére és ennek megfelelően tartalmának módosítására tett javaslatot Rózsavölgyi Edit doktori értekezésének két tézise alapján. Ennek lényege, hogy a magyar mint idegen nyelv oktatásában javasolt, kognitív grammatikai alapú elméleti keretet át lehetne helyezni a magyar közoktatásba egy magyar nyelvtan és általános nyelvi

világkép elnevezésű tantárgy oktatásával. A legfőbb indok erre pedig az, hogy egy nyelvi funkcióból kiinduló nyelvelemzés közelebb vihető a tanulók empirikus tapasztalataihoz. A szekció utolsó előadója, Porkoláb Ádám a blogoknak az alkalmazott nyelvészetben belüli, újszerű elemzési lehetőségeiről beszélt. A résztvevők megismerhették az előadó kutatását, valamint az általa alkotott blogdefiníciót is. Előadásában kitért arra, hogy a blogok vizsgálata alkalmas gender- és korpusznyelvészeti adatgyűjtésre is.

A második szekcióban Némethné Barta Éva gyógypedagógus specifikus tanulási zavarral küzdő tanulók személyiségéről tartott előadást. A 34 általános iskolai tanulóval készített vizsgálatának eredménye szerint a nyelvi zavarral küzdő tanulók az emlékezet és a figyelem terén jelentősen alacsonyabban értékelik magukat a valós teljesítményüknél, önállótlanabbnak ítélik magukat, és félnek a kudarcoktól. Az előadó felhívta a figyelmet arra is, hogy a képességekre vonatkozó énkép korrelál a tanulmányi eredménnyel. Az SNI-s tanulók tehát ebből a szempontból is kitüntetett figyelmet érdemelnek. A szekció következő előadója, egyben elnöke, Antalné Szabó Ágnes a tanári beszédet vizsgálta a munkaformák tükrében. Megállapította, hogy a frontális munka során nagyon kevés lehetőségük van a diákoknak a megszólalásra, és figyelmeztetett arra, hogy a magyar iskolai gyakorlat még mindig leginkább tanáribeszéd-központú. Szabó Mária Helga azt mutatta meg szemléletes példák segítségével, hogy a siket gyermekek számára a magyar nyelv idegen nyelv; a nyelvtankönyvek nyelvi anyaga, megfogalmazása viszont még halló gyermekeknek is nehézséget okoz, mert nem igazodik a kognitív fejlettségükhöz. Javaslatára szerint a magyar mint idegen nyelv módszertanát segítségül hívva kellene kidolgozni a siket gyermekek oktatását. Kárpáti Eszter, a szekció utolsó előadója egy egyetemi oktató-hallgató közötti párbeszédből kiindulva kereste a választ arra a kérdésre, milyen szabályok vezérik az udvarias kommunikációt az egyetemen.

A kávészünet utáni szekció-előadások egyrészt a kisebbségi nyelvváltozatokhoz, másrészt a konferencia címéhez, a szabályokhoz kötődtek. Vukov Raffai Éva néhány stigmatizált nyelvi jelenséget (suksükölés, nákolás, ő-zés, tulajdonnév előtti névelő) vizsgált határon túli magyarok körében. Hangsúlyozta, hogy bár az iskola feladata a hozzáadó kétnyelvűség kialakítása lenne, a vajdasági magyar tankönyvek számos esetben nem felelnek meg ennek az elvnek, ugyanis helytelenítik a felsorolt nyelvi változatokat. Az előadó interjúrészleteken keresztül mutatta be, milyen negatív hatása van az iskola elutasító attitűdjének a nyelvhasználók nyelvi magatartására. Lehocki-Samardzic Anna a horvátországi magyaroktatás reformját a helyi nyelvváltozat anyanyelvoktatásba való bevezetésével képzeli el (a kárpátaljai modellhez hasonló módon), amelynek lehetséges útját is bemutatta. Hargitai Evelin előadásának témája a nyelvi revitalizáció volt, amelynek sikeres végrehajtását saját alap kutatásának példáján keresztül vázolta, felsorolva azokat az általa hasznosnak ítélt gyakorlatokat, amelyeket az Észak-Portugáliában használt mirandai nyelv revitalizációjának folyamatában alkalmaztak.

A másik szekcióban Sejtes Györgyi a szövegértés fejlesztéséről beszélt, míg Viszket Anita a pusztai (névelőtlen) főnévi csoport szintaktikai pozíciójával kapcsolatban gondolkodott azon a kérdésen, hogy melyik nyelvi szinten kellene megfogalmazni a rájuk vonatkozó nyelvi szabályt. Farkas Judit egy transzformációs generatív grammatikára épülő tananyagról és a hozzá kötődő kísérletről számolt be. Pécssett nagy hagyománya van a generatív nyelvészet oktatásának, az itt végzett hallgatók örömmel fogadták a tananyag hírért. Ugyanakkor számos kérdést is felvet ez az elgondolás, a középiskolás diákok nyelvi tapasztalata ugyanis nem biztos, hogy megfelel a formális elméletek logikájának.

Az egy-egy előadás-sorozatot követő viták termékenyen kapcsolódtak össze a napot záró kerekasztal-beszélgetéssel. Plenáris előadónkon kívül Demeter Gáborné gyógypedagógus, Molnár Mária középiskolai tanár, Kugler Nóra egyetemi docens és Kádár Edit egyetemi adjunktus beszélgettek a szövegértés fejlesztéséről, a nyelvi kreativitás mibenlétéről, a diáknyelv szerepéről, a tanári szerep értelmezéséről, valamint a magyartanárképzés problémáiról Nagy Tamás tanár szakos hallgató moderálásával. Bár a résztvevők az oktatás különböző szegmenseit ismerik, és más-más nyelvészeti

iskola képviselői, egyetértettek abban, hogy a mai nyelvtanoktatás reformokra szorul, és szükség van a szakmai párbeszédre.

A második nap szekció-előadásai

A második nap egyik szekciója apró módosítások után Schnell Zsuzsanna előadásával kezdődött, aki nemrég megvédett disszertációja téziseit ismertette. Kutatásában arra kereste a választ, összefügg-e a pragmatika elsajátítása a gyermek tudatelméleti képességével. A pragmatikai kompetencia eltérő vetületeire építő vizsgálatai (hasonlat-, metafora-, irónia- és humorfeldolgozás és a társalgási képességeket mérő tesztek) a mentalizáció központi szerepét támasztották alá. A szekció második előadója, Dóla Mónika a „Hol (van) a?” szerkezettel foglalkozott. Elméleti keretül a konstrukciós grammatikát választotta, amely összhangban áll az anyanyelvi nevelésben részt vevő tanulók nyelvi tapasztalataival, hiszen azt állítja, hogy mindegyik nyelvi dimenzió (a fonológia, a [morfo]szintaxis, a szemantika/konceptualizáció és a pragmatika) egyenrangú szereplőként vesz részt a nyelvi kifejezés alakításában. Ebben a szekcióban szó volt ezen kívül a diagnosztikus értékelés szerepéről az olvasástanításban, ezt Nemes Gyöngyitől hallhattuk. Hoss Alexandra pedig arról beszélt, miért volna fontos, hogy a tanár szakos hallgatók ismereteket szerezzenek a kiemelt figyelmet igénylő gyermekek fejlesztésének a lehetőségeiről.

A párhuzamos szekció első előadója és egyben elnöke, Nagyházi Bernadette nyelv és irodalom összekapcsolására tett kísérletet egy rapszöveg segítségével. Kiderült, az újszerű feladatok nemcsak magyarországi, hanem külföldön élő, a magyart idegen nyelvként tanuló diákok körében is nagy sikert arattak. A következő előadás témája részben kapcsolódott az előzőhöz, hiszen Nagy Tamás zenei blogok nyelvezetét vizsgálta a kognitív stilisztika módszereivel. Az elemzett blogok nyelvi megformáltsága az informális és a formális stílus határán állt, a blogon megjelent beszámolókat – az internetes hírekkel ellentétben – személyes elemek, értékelő kifejezések színesítették. A szekcióban előadás hangzott még el a rokon nyelvek tanításáról Sztányi Petrától, aki szerint a magyar nyelv tantárgy tartalmát gazdagabbá tenné, ha a diákok mai friss információkat is szerezhetnének nyelvrokonaink életéről, kultúrájáról, valamint egy mai kutató munkájáról. Az előadás második felében egy magyar nyelvi óra keretében mutatta be az előadó a korszerű hangrögzítő eszközök használatát. Ludányi Zsófia előadásában is korszerű eszközökkel ismerkedhettek meg a résztvevők, olyan online eszközök használatáról informálta a hallgatóságot, amelyeket a helyesírás tanításában lehet alkalmazni. Miközben bemutatta az MTA Nyelvtudományi Intézete által fejlesztett és működtetett helyesírási portált, utalt ennek alkalmazási lehetőségeire a helyesírás tanításában, de feltárta a korlátokat is.

A nap második előadás-sorozatának első szekcióját az elnök, Molnár Mária nyitotta meg előadásával, aki kutatásának eredményeivel ismertette meg a hallgatóságot. Egy nagy mintán végzett, magyarországi tantervek és tankönyvek nyelvi normaszemléletének jellemzőit feltáró vizsgálatának a tanulsága az, hogy sem a tantervek, sem pedig a tankönyvek mind a mai napig nem valósították meg a tanulók valós nyelvi praxisba való integrációját. Többek között egy deskriptív fogalomként értelmezett nyelvi normára, valamint hanganyagok tanórai használatára tett javaslatot (3. ábra). A következő előadás, Jánk Istváné az előző előadó által megjelenített problémakörhöz kapcsolódva a nyelvi diszkrimináció kutatását járta körül a pedagógiai érvelés kapcsán. Az előadó rámutatott arra, hogy miközben a tanár a tanuló tárgyi tudását méri a szóbeli felelet során, a diák alapnyelve befolyásoló tényező lehet. Ennek mérése azonban felvet néhány kutatómódszertani problémát, ezek részleteibe avatta be a hallgatóságot az előadó. Tóth-Kocsis Csilla a SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének a vajdasági Szivácon tevékenykedő Szenteleky Kornél Művelődési Egyesülettel sikeresen működő kapcsolatáról számolt be. A nyelvi identitás megtartásában nyújtanak segítséget a tanszéki oktatók és hallgatók, akik nyelv- és beszédfejlesztő foglalkozásokat tartanak immár negyedik éve olyan gyerekek számára, akik ún. „vásárnapi iskolában” tanulják a magyar nyelvet a Vajdaságban.

3. ábra

Molnár Mária a nyelvi normáról tartott előadást

A párhuzamos szekcióban Macher Mónika és Petriková Flóra előadásai azonos témát dolgoztak fel: mindketten a hallás utáni szövegértés képességével foglalkoztak. Macher Mónika szekcióelnök előadása elején hangsúlyozta, hogy a sikeres kommunikációnak feltétele a beszédprodukción és -percepció összehangoltsága, ezért kiemelten fontos terület a hallás utáni értés a tanulásban akadályozott szakiskolás tanulók esetében. A 15–16 éves fiatalok körében végzett kutatás eredményei megmutatták, hogy mind a tanulásban akadályozott, mind a velük együtt tanuló fiatalok szövegértésében súlyos elmaradások tapasztalhatók, jellemzőek a kognitív elmaradottságból eredő hibák és a mondatalkotási nehézségek. Hasonló következtetésekre jutott Petriková Flóra, aki felvidéki tanulásban akadályozott szakiskolás fiatalokat vizsgált. Gósy Mária GMP-tesztjének felhasználásával kiegészítette korábbi kutatását, és megállapította, hogy az anyanyelvi környezet önmagában nem elég a hallás utáni szövegértés megfelelő minőségének az eléréséhez, célzott fejlesztésre volna szükség. Papp Melinda és Ivaskó Livia előadása kapcsolódott ehhez a témához, hiszen az ő vizsgálatukban is hallgatásról, egészen pontosan mesehallgatásról volt szó. A kutatás arra a kérdésre kereste a választ, hogy melyek azok az osztrénzív stimulusok, amelyek segítenek az óvodás gyermekeknek a hallott szöveg megértésében. Ilyen változónak bizonyult a szemkontaktus fenntartása, valamint a dajkanyelv sajátosságainak az alkalmazása.

A konferencia zárásaként gyógypedagógiai előadásokat hallgathatott a közönség két szekcióban. A győri Széchenyi István Egyetem tanárai és hallgatói főként a tanulásban akadályozott tanulók képességeivel foglalkoztak. Egyértelműen bebizonyosodott, hogy a tanulásban akadályozott tanulók szövegértési képessége, szókinccse és szóbeli szövegalkotási képessége messze alulmarad a normál fejlődésű gyermekekénél. Verebélyi Gabriella az 1., az 5. és a 9. osztályos tanulók spontán szóbeli szövegalkotásának vizsgálati eredményeit tárta a hallgatóság elé a szó, a mondat és a szöveg szintjén végzett vizsgálati eredmények felvázolásával. Kovács Eszter a tanulásban akadályozott gyermekek (három korosztály) szókinccsét hasonlította össze ép intellektusú társaikéval. Figyelemfelhívó lehet a vizsgálat nem várt eredménye, miszerint a kontrollcsoport (ép intellektusú gyerekek) eredménye is az elvárható szint alatt maradt. Lukács-Renczes Tünde tanulási zavarral küzdő és tanulásban akadályozott 9. és 10. évfolyamos szakközépiskolás és szakiskolás tanulók szövegértési képességeit hasonlította össze a 2011. évi országos kompetenciamérés szövegértési feladatsora alapján. Az eredmények többek között arra mutattak rá, hogy a tanulók (mindkét korosztály) jobban teljesítenek, ha összefüggések, értelmezések helyett információkat kell keresniük, illetve ha nem elbeszélő jellegű szövegeket kapnak. Sőre Annamária szintén szövegértést mérő vizsgálati eredményei arra az oktatásszervezésben megfontolandó tényezőre mutattak rá, hogy míg a tanulásban akadályozott gyerekek teljesítménye a 4. évfolyamon csak minimális elmaradást mutat többségi intézményben tanuló társaikéhoz képest, az általános iskola végére ez megtöbbszöröződik.

A párhuzamos szekcióban Zajdó Krisztina arra hívta fel a figyelmet, hogy a normál fejlődésű iskolaérett gyermekek artikulációja és fonológiai tudatossága sem megfelelő. A 80-as években végzett országos felmérés megisméltése jó alkalmat adott az összehasonlításra. Kiderült, hogy míg a 80-as években a hatévesek nagy biztonsággal képezték a magyar hangrendszer összes magán- és mássalhangzóját, addig a mai gyerekek számos hangot hibásan ejtettek, és gyakran tévedtek a zöngés-zöngétlen párok megkülönböztetésében. Összességében elmondható, hogy az utolsó két szekció előadásai a gyógypedagógia szemléletének közoktatásba való integrálását sürgették, és szorgalmazták a gyógypedagógiai jellegű kurzusok megjelenését a tanárképzésben.

Összegzés

A harmadik alkalommal megrendezett konferencián ismét barátságos hangulatban találkozhatott számos iskola képviselője, pedagógus és kutató, hallgató és egyetemi tanár. Az előadások utáni élénk viták jelezték, hogy az anyanyelvi nevelés területén vannak még megoldandó problémák, és termékeny lehet, ha kérdésekre adható válaszokat közösen keresik a résztvevők. Az *Anyanyelv-pedagógia* folyóirat olvasóit is szeretettel várjuk a következő konferenciánkon, addig pedig ajánljuk a konferencia honlapját, ahová a kötet is felkerül majd a jövő év tavaszán (1).

Az egyik szervezőként ezúton szeretnék köszönetet mondani kollégáimnak, Medve Anna egyetemi docensnek, Hoss Alexandra PhD-hallgatónak, Nagy Tamás ötödéves magyartanár hallgatónak, a Film-Virage Kulturális Egyesület tagjainak és a Signum nyelvészeti szeminárium hallgatóinak.

Irodalom

(1) A Találkozások az anyanyelvi nevelésben 3. konferencia honlapja.

<http://nyelvtud.btk.pte.hu/content/talalkozasok-az-anyanyelvi-nevelésben-3-2016> (2016. július 18.)

Molnár, Mária – Szabó, Veronika: Report on the conference 3. Sessions in First Language Education

Az írás szerzőiről

Molnár Mária

középiskolai tanár, Árpád Fejedelem Gimnázium, Pécs

molnar0430[kukac]gmail.com

Szabó Veronika

egyetemi tanársegéd, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Nyelvtudományi Tanszék, Pécs

tudományos segédmunkatárs, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

sz.veronika1983[kukac]gmail.com